

Publikacja dostępna
w Bibliotece INPRIS
na stronie internetowej
www.inpris.pl

Agata Witkowska

Przegląd przepisów zawierających odniesienia dotyczące poradnictwa prawnego i obywatelskiego

Opracowanie powstało w ramach projektu „Opracowanie kompleksowych i trwałych mechanizmów wsparcia dla poradnictwa prawnego i obywatelskiego w Polsce” (www.ppio.eu) współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej.

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Warszawa 2012

Krajowe porządki prawne zawierają szereg regulacji prawnych dotyczących nieodpłatnej pomocy prawnej oraz wypracowanych praktyk w jej dostarczaniu swoim obywatelom. Jednakże ze względu na wagę zagadnienia, przepisy prawne dotyczące pomocy prawnej, która umożliwi pokrycie kosztów procesu lub zastępstwa prawnego osobom, które nie są w stanie samodzielnie ich pokryć, obecne są również w europejskim i międzynarodowym systemie prawa. Te międzynarodowe regulacje prawne wyznaczają jednocześnie standardy, które państwa winny spełniać w tym zakresie.

I. Standardy dotyczące pomocy prawnej w porządku prawnym Rady Europy

Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹

Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC) stanowi, iż ***każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.***

Prawo do skutecznej obrony przez adwokata wyznaczonego w razie potrzeby z urzędu jest jedną z fundamentalnych cech rzetelnego procesu. Art. 6 ust. 3 lit. c EKPC odnoszący się do prawa do pomocy prawnej pozostawia państwom wybór środków jego realizacji w ich systemach prawnych. Zaś zadaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest ocena czy wybrana metoda jest zgodna z zasadami rzetelnego procesu. Każdy wyjątek w korzystaniu z prawa do pomocy prawnej musi być wyraźnie sprecyzowany i ściśle ograniczony w czasie. Jest to szczególnie istotne w przypadku zarzutów o popełnienie ciężkich przestępstw zagrożonych surowymi karami, kiedy poszanowanie prawa do rzetelnego procesu musi być zapewnione w możliwie jak największym stopniu. Pomoc prawna, szczególnie dla osoby pozbawionej wolności, jest niezbędna od pierwszej fazy śledztwa, co oznacza, że powinna obejmować: przesłuchania i dokonywane wtedy czynności dowodowe, formułowanie zażaleń na postanowienie o aresztowaniu, a następnie formułowanie wniosków o zwolnienie z aresztu i ewentualne odwołania od decyzji odmownych.

¹ Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U.1993.61.284)

Osoba, która nie chce bronić się osobiście musi mieć zagwarantowaną możliwość skorzystania z pomocy prawnej świadczonej przez profesjonalnego prawnika. Jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów jego pracy, na podstawie Konwencji, jest uprawniona do nieodpłatnej pomocy prawnej, o ile wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. Stwierdzenie „o ile wymaga tego dobro sprawiedliwości” jest dosyć nieprecyzyjne i wymaga indywidualnej oceny w kontekście praktyki w danym państwie i okoliczności sprawy.

Art. 6 ust. 3 lit. c nie gwarantuje oskarżonemu prawa wyboru obrońcy z urzędu, ani prawa do konsultacji z sądem przed podjęciem decyzji w tej sprawie. Niemniej jednak, sąd musi wziąć pod uwagę rodzaj pomocy prawnej jakiej oskarżony wymaga i jaka jest wymagana ze względu na dobro wymiaru sprawiedliwości i na tej podstawie dopiero powinien podjąć decyzję o wyznaczeniu adwokata z urzędu. W ten sposób prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej gwarantowanej nie jest jedynie iluzorycznym przepisem, ale stanowi skuteczną realizację przez państwo prawa do rzetelnego procesu sądowego².

Chociaż art. 6 EKPC nie rozciąga na państwa wprost obowiązku zagwarantowania pomocy prawnej w sprawach cywilnych, jednak Europejski Trybunał Praw Człowieka, poprzez swoje orzecznictwo, wypowiedział się, iż osoby nieposiadające wystarczających środków finansowych powinny mieć zagwarantowaną pomoc prawną, również w sprawach cywilnych, jeśli stanowi to wyraz realizacji prawa do rzetelnego procesu sądowego. Przykładem tego typu orzeczenia jest orzeczenie Airey v Ireland 1979³. Sprawa dotyczyła obywatelki Irlandii, która podnosiła, iż prawo do rzetelnego procesu sądowego, prawo niedyskryminacji oraz prawo poszanowania życia rodzinnego rodzi po stronie państwa obowiązek zapewnienia nieodpłatnej pomocy prawnej. Pani Airey starała się o sądowe orzeczenie separacji w związku z przemocą domową, jakiej doświadczała ze strony męża. Nie była jednak w stanie uzyskać pomocy prawnej z powodu braku wystarczających środków finansowych. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał tę sytuację za złamanie prawa do sądu, argumentując, iż prawa przysługujące obywatelowi nie mogą być iluzoryczne.

Budowanie systemu nieodpłatnej pomocy prawnej zgodnej z wymogami art. 6 EKPC może wiązać się z obligatoryjnym przyznaniem pomocy prawnej w pewnych określonych prawem krajowym sytuacjach. Mniej niejasności w tym zakresie występuje w obrębie postępowania karnego, natomiast zwłaszcza jeśli chodzi o sprawy cywilne odpowiednie organy muszą indywidualnie rozważyć czy w danej sytuacji należy przyznać pomoc prawną. Wyżej wspomniane orzeczenie naświetla jedną z takich sytuacji, gdzie oprócz trudnej sytuacji materialnej dochodzi dodatkowo zaangażowanie

²M.A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Lex 2010

³Airey v Ireland 32 Eur Ct HR Ser A (1979): [1979] 2 E.H.R.R. 305, źródło: <http://www.escri.net.org/docs/i/400936>, stan na dzień 5.11.12 r.

emocjonalne stron, co utrudnia zachowanie obiektywizmu. Do innych czynników uzasadniających konieczność przyznania pomocy prawnej mogą należeć: nieporadność, brak dostatecznej wiedzy czy stopień skomplikowania sprawy, co skutecznie uniemożliwia podejmowanie działań przed sądem⁴.

Zalecenie nr R (93) 1 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich co do efektywnego dostępu do prawa i wymiaru sprawiedliwości dla osób najuboższych

Według niniejszego zalecenia państwa członkowskie powinny ułatwiać dostęp do prawa osobom najuboższym poprzez⁵:

- propagowanie tam, gdzie jest to konieczne, działań uświadamiających środowiskom prawniczym istnienie problemu osób najuboższym;
- promowanie usług prawnych dla najuboższych;
- zwracanie kosztów pomocy prawnej dla najuboższych, nie wykluczając możliwości pokrywania skromnej części kosztów przez osoby korzystające z takiej pomocy, gdy tak przewiduje prawo krajowe;
- propagowanie zakładania, jeśli jest to potrzebne, centrów poradnictwa w regionach upośledzonych;
- zwiększenie udziału organizacji pozarządowych zapewniających wsparcie najuboższym poprzez quasi – sądowe metody rozwiązywania sporów, takie jak mediacja i koncyliacja;
- rozciągnięcie dostępności pomocy prawnej lub innych form pomocy na alternatywne metody rozwiązywania sporów.

Państwa członkowskie Rady Europy powinny zapewnić efektywny dostęp do sądu poprzez⁶: rozciągnięcie pomocy prawnej lub innych form pomocy na wszystkie rodzaje spraw rozpatrywanych przez sądy (cywilne, karne, handlowe, administracyjne, socjalne) i na wszystkie postępowania sporne i niesporne; rozciągnięcie pomocy prawnej na osoby najuboższe, które są cudzoziemcami lub bezpaństwowcami; uznawanie prawa do obecności prawnika, na ile jest to możliwe z wyboru osoby zainteresowanej; ograniczanie okoliczności, w jakich odpowiednie władze państwowe mogą odmówić przyznania pomocy prawnej; upraszczanie procedury przyznawania pomocy prawnej; umożliwianie

⁴ Lucyna Laskowska przeciwko Polsce (Skarga rozpatrywana przez ETPC nr 77765/01), Pisemne uwagi Europejskiej Fundacji Praw Człowieka, 28.12.2005 r.

⁵ Standardy i praktyka innych państw [w:] Ł.Bojarski, Dostępność nieodpłatnej pomocy prawnej. Raport z monitoringu, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2003.

⁶ Ibidem.

organizacjom pozarządowym udzielania pomocy prawnej osobom upośledzonym i niesamodzielnym, o ile te nie mogą bronić się same. Władze państw członkowskich odpowiedzialne za ustalanie polityki w zakresie efektywnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości winny konsultować się z organizacjami pozarządowymi i społecznymi działającymi w tej dziedzinie.

Zalecenia co do sposobów rozwijania i wzmacniania dostępu do porad i pomocy prawnej dla zapewnienia równego i efektywnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości⁷

Eksperti Rady Europy, uwzględniając odrębności w ramach systemów pomocy prawnej krajów Grupy Wyszehradzkiej, przygotowali szereg zaleceń, które mają służyć umacnianiu i dalszemu rozwojowi krajowych systemów pomocy prawnej⁸:

- Pomocą prawną powinny być objęte osoby w trudnej sytuacji finansowej w sytuacji gdy: są oskarżone o przestępstwo bądź w sprawach cywilnych, jeśli pomoc taka jest niezbędna (w myśl kryteriów art. 6 EKPC i linii orzeczniczej ETPC);
- Powyższe kategorie osób powinny mieć również zapewniony dostęp do informacji prawnych;
- Państwa Grupy Wyszehradzkiej winny ustanowić niezależne mechanizmy kontrolne wydatków na pomoc prawną;
- Należy zapewnić przejrzysty system wynagradzania prawników za świadczoną pomoc prawną odpowiedniej jakości;
- Należy powszechnie udostępniać wiedzę o systemie pomocy prawnej (działalność edukacyjna, promocyjna).

⁷ Ibidem. Zalecenia zostały opracowane przez ekspertów Rady Europy: F. Brady, V. Petit, H. Schoenmakers w grudniu 2000 r. po seminarium w Trencińskich Teplicach z udziałem krajów Grupy Wyszehradzkiej.

⁸ Ibidem.

II. Standardy dotyczące pomocy prawnej w porządku prawnym Unii Europejskiej

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁹

Art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej gwarantuje *expressis verbis*, że **każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przed niezawisłym i bezstronnym sądem ustanowionym uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. Pomoc prawna jest dostępna dla tych osób, które nie posiadają wystarczających środków, jeśli jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.** O prawie do obrony stanowi wprost także art. 48, według którego **każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony.**

Przepisy o nieodpłatnej pomocy prawnej można wyinterpretować również z innych przepisów umieszczonych w Karcie Praw Podstawowych, takich jak: zasada godności (art. 1), zasada równości wobec prawa (art.20), prawo do zabezpieczenia społecznego i przywilejów socjalnych (art. 34), prawo do bezstronnego i sprawiedliwego rozpatrzenia swojej sprawy w rozsądnym terminie przez instytucje, organy i jednostki organizacyjne Unii (art. 41), prawo zwrócenia się do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 43), prawo petycji do Parlamentu Europejskiego (art.44).

Dyrektywa Rady 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze¹⁰

Głównym celem niniejszej dyrektywy jest zagwarantowanie równego poziomu pomocy prawnej w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie pewnych minimalnych wspólnych norm odnoszących się do pomocy prawnej dla tego typu sporów. Stosuje się ją w zakresie sporów transgranicznych w sprawach cywilnych i handlowych. Wszystkie osoby biorące udział w sporze cywilnym lub

⁹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2010/C 83/02), Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 83/389.

¹⁰ Dyrektywa Rady 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze, Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich L 26/41.

handlowym objętym niniejszą dyrektywą muszą mieć możliwość obrony swoich praw przed sądem, nawet jeśli sytuacja materialna tych osób czyni niemożliwym poniesienie przez nie kosztów procesu. Ma to na celu umożliwienie beneficjentowi umożliwienie skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Pomoc prawna powinna obejmować przedprocesową poradę prawną służącą rozstrzygnięciu sporu przed wniesieniem sprawy do sądu, pomoc prawną w trakcie wnoszenia sprawy do sądu oraz reprezentowanie w sądzie, a także pomoc w kosztach procesu lub zwolnienie z powyższych kosztów.

Do otrzymania tego rodzaju pomocy kwalifikują się wszyscy obywatele Unii posiadający miejsce stałego zamieszkania, jak i stałego pobytu na terytorium Państwa Członkowskiego, a także obywatele państw trzecich stale i zgodnie z prawem przebywających w Państwie Członkowskim.

Pomoc prawna przyznawana w Państwie Członkowskim, w którym mieści się sąd, obejmuje:

- wykładnię;
- tłumaczenie dokumentów żądanych przez sąd lub przez właściwy organ i przedłożonych przez beneficjenta, koniecznych dla rozstrzygnięcia sporu;
- koszty podróży, poniesione przez wnioskodawcę, w przypadku konieczności osobistego stawienia się osób związanych z reprezentowaniem interesu wnioskodawcy, wynikającej z prawa Państwa Członkowskiego lub wymaganej przez sąd, na podstawie decyzji sądu stanowiącej o tym, iż odnośna osoba nie może zostać w sposób zadowalający przesłuchana w żaden inny sposób;
- koszty związane z poradą miejscowego prawnika lub innej osoby uprawnionej przez sąd do udzielenia porady prawnej poniesione w tym Państwie Członkowskim do czasu otrzymania wniosku o pomoc prawną przez Państwo Członkowskie, w którym mieści się sąd;
- tłumaczenie wniosku oraz koniecznych dokumentów uzasadniających wniosek, w przypadku przekazywania ich do organów tego Państwa Członkowskiego.

Innymi dokumentami o charakterze podobnym do niniejszej dyrektywy są¹¹:

- Zielona Księga Komisji (2000)- Pomoc prawna w sprawach cywilnych: problemy kontaktu ze stroną w sporze transgranicznym;

- Konkluzje Rady Europejskiej z Tampere (pkt 30): „Rada Europejska zaleca Radzie UE ustanowienie, na podstawie propozycji Komisji, minimalnych standardów poziomu ochrony prawnej w sprawach

¹¹ International Standards on Legal Aid: Relevant Texts and Summaries of Documents, Open Society Justice Initiative i the Public Interest Law Institute [w:] Making Legal Aid a Reality, Public Interest Law Institute.

transgranicznych w UE oraz specjalnych wspólnych zasad w transgranicznych postępowaniach uproszczonych i przyspieszonych w drobnych sprawach konsumenckich i gospodarczych, jak również dotyczących roszczeń alimentacyjnych oraz bezspornych. Konieczne jest, aby państwa członkowskie wypracowały alternatywne procedury pozasądowe¹²;

- Opinia Parlamentu Europejskiego (PE T5 – 0441/2002) z 25 września 2002 r.;

- Decyzja Komisji z dnia 30 kwietnia 2003 r. ustanawiająca formę przekazywania wniosków o pomoc prawną C(2003) 1829;

- Decyzja Komisji 2004/844/WE z dnia 9 listopada 2004 r. ustanawiająca wzór formularza wniosku o pomoc prawną zgodnie z dyrektywą Rady 2003/8/WE w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimum wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze.

Dyrektywa Rady 2005/85/WE z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w Państwach Członkowskich¹³

Dyrektywa Rady 2005/85/WE z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w Państwach Członkowskich stanowi, iż Państwa Członkowskie mogą decydować o zakresie pomocy prawnej i reprezentacji prawnej przyznawanej osobom ubiegającym się o azyl¹⁴. W ten sposób Państwo Członkowskie może postanowić czy osoby ubiegające się o azyl mogą liczyć na zarówno na bezpłatną pomoc prawną, jak i reprezentację prawną, czy też wyłącznie na reprezentację prawną w postępowaniu przed sądem lub trybunałem. W dalszej części Dyrektywa przewiduje możliwość:

- przyznania bezpłatnej pomocy prawnej i reprezentacji prawnej jedynie osobom, które nie posiadają wystarczających środków finansowych;

¹² Posiedzenie Rady Europejskiej w Tampere 15-16 października 1999 r., źródło: [http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/4B14EBAFF4B0DC80C1256E75005617A8/\\$file/ME5326A.pdf](http://archiwum-ukie.polskawue.gov.pl/HLP/mointintgr.nsf/0/4B14EBAFF4B0DC80C1256E75005617A8/$file/ME5326A.pdf), stan na dzień 6.11.2012 r.

¹³ Dyrektywa Rady 2005/85/WE z dnia 1 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia minimalnych norm dotyczących procedur nadawania i cofania statusu uchodźcy w Państwach Członkowskich, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 326/13.

¹⁴ Prawo Unii Europejskiej nie czyni rozróżnienia między dwiema kategoriami, znanymi prawu polskiemu: osoby ubiegającej się o status uchodźcy oraz osoby ubiegającej się o azyl. Osoba ubiegająca się o azyl (asylum – seeker) to osoba, która zawnioskowała o nadanie statusu uchodźcy (refugee). Źródło: <http://www.ecre.org/refugees/refugees/refugees-in-the-eu.html>, stan na dzień 6.11.12 r.

- powierzenia świadczenia pomocy prawnej doradcom prawnym lub innym doradcom wyraźnie wyznaczonym w ustawodawstwie krajowym;
- przyznania bezpłatnej pomocy prawnej lub reprezentacji tylko w sytuacji gdy istnieje prawdopodobieństwo uwzględnienia odwołania lub rewizji, przy czym Państwa Członkowskie muszą zapewnić, aby tego rodzaju pomoc nie była arbitralnie ograniczana.

III. Standardy dotyczące pomocy prawnej w globalnych porządkach prawnych

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych stanowi, iż 1. Wszyscy ludzie są równi przed sądami i trybunałami. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych (...). Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, co najmniej do następujących gwarancji:

- a) otrzymania niezwłocznie szczegółowej informacji w języku dla niej zrozumiałym o rodzaju i przyczynie oskarżenia;
- b) dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony i porozumienia się z obrońcą przez siebie wybranym;
- c) rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki;
- d) obecności na rozprawie, bronięcia się osobiście lub przez obrońcę przez siebie wybranego; do otrzymania informacji, jeżeli nie posiada obrońcy, o istnieniu powyższego prawa oraz posiadania obrońcy wyznaczonego dla niej w każdym przypadku, kiedy interesy sprawiedliwości tego wymagają, bez ponoszenia kosztów obrony w przypadkach, kiedy oskarżony nie posiada dostatecznych środków na ich pokrycie;
- e) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia i zapewnienia obecności i przesłuchania świadków obrony na tych samych warunkach, co świadków oskarżenia;

f) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie;

g) nieprzymuszania do zeznawania przeciwko sobie lub do przyznania się do winy.

Przepis ten nie stanowi *explicite*, że pomoc prawna przysługuje także w sprawach cywilnych, ale słuszną wydaje się szersza interpretacja tego przepisu, umożliwiająca zachowanie efektywności prawa. Aby prawo do sądu, prawo do informacji czy zakaz dyskryminacji nie były jedynie iluzorycznymi literami prawa państwa winny zapewnić swoim obywatelom nieodpłatną pomoc prawną również w zakresie spraw cywilnych.

IV. Polskie przepisy dotyczące nieodpłatnej pomocy prawnej

a) Standardy konstytucyjne

Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej jest jednym z fundamentalnych praw przysługujących obywatelom demokratycznych państw. Ma to szczególnie związek z faktem, iż coraz więcej ludzi żyje poniżej poziomu minimum socjalnego, a nawet poniżej poziomu egzystencji. Takim osobom w szczególności należy się pomoc w dostępie do pomocy prawnej w całości lub części finansowanej przez państwo.

Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej można wyinterpretować z następujących przepisów konstytucyjnych¹⁵:

- 1) Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka (art. 30);
- 2) Zasada równości (art. 32);
- 3) Prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego oraz w razie pozostawania bez pracy nie z własnej woli i nie mając innych środków utrzymania (art. 67);
- 4) Prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania przysługujące każdemu, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, co oznacza w szczególności możliwość wyboru obrońcy lub korzystania na zasadach ogólnych z obrońcy z urzędu (art. 42 ust. 2);

¹⁵ G. Rząsa, Konstytucyjne aspekty pomocy prawnej udzielanej osobom ubogim (wybrane zagadnienia).

- 5) Prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (art. 45);
- 6) Zakaz zamykania drogi do sądu (art. 77 ust. 2);
- 7) Prawo do równej ochrony własności i innych praw majątkowych (art. 64 ust. 2);
- 8) Prawo do zaskarżania orzeczeń wydawanych w pierwszej instancji (art. 78)

Ad. 1

Godność człowieka jest ogólną wartością konstytucyjną, będącą źródłem i podstawą całego porządku konstytucyjnego. Implikuje to konieczność stanowienia i stosowania prawa w świetle tej zasady. Godność przysługuje człowiekowi w jednakowym stopniu, dlatego też nie jest dopuszczalne jakiegokolwiek różnicowanie bądź poddawanie czy narażanie na sytuacje, które w jakikolwiek sposób mogłyby tę godność przekreślać¹⁶. Stąd też niedopuszczalne jest różnicowanie w dostępie do pomocy prawnej ze względu na trudną sytuację materialną. Istnienie grupy osób o niskim statusie ekonomicznym nakłada na władze publiczne obowiązek zapewnienia dostępu do szeroko rozumianej pomocy prawnej, bez której osoby te nie miałyby możliwości skutecznego dochodzenia swoich praw.

Ad. 2

Najogólniej rzecz ujmując, zasada równości oznacza, iż każdy obywatel ma prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Z zasady tej wynika jednocześnie zakaz dyskryminacji na wszystkich płaszczyznach życia, a ewentualnej dyskryminacji nie mogą usprawiedliwiać żadne przepisy i żadne przyczyny¹⁷. W kontekście dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej, zasada ta niesie podobne przesłanie jak ma to miejsce w przypadku zasady poszanowania niezbywalnej godności człowieka – władze publiczne zobligowane są do stworzenia takich warunków, aby zapewnić każdemu człowiekowi możliwość skutecznej ochrony swoich praw oraz zwiększanie świadomości prawnej.

Ad.3

Konstytucyjne pojęcie zabezpieczenia społecznego obejmuje również pomoc społeczną¹⁸. Pomoc społeczną szerzej reguluje ustawa z dnia 12 marca 2004 r. stanowiąca, iż świadczenia z pomocy społecznej obejmują tzw. poradnictwo specjalistyczne, obejmujące w szczególności poradnictwo

¹⁶ K. Kaczmarczyk-Kłak, Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw. Teza nr 1, St.Prawn.KUL.2010.1.63.

¹⁷ W. Skrzydło, Komentarz do art.32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Zakamycze, 2002.

¹⁸ G.Rząsa, Op. Cit.,

prawne, psychologiczne i rodzinne, określane jako świadczenia niepieniężne¹⁹. Należy jednocześnie wspomnieć, iż prawo do zabezpieczenia społecznego jest tym prawem socjalnym, które nie podlega ograniczeniu w żadnej sytuacji²⁰.

Ad.4

Prawo do wyboru obrońcy lub korzystanie na zasadach określonych w ustawie z obrońcy z urzędu jest prawem wyrażonym *expressis verbis* w Konstytucji. Jak słusznie zauważa G. Rząsa, prawo to jest nie tylko fundamentalną zasadą procesu karnego, ale także każdego demokratycznego państwa prawnego²¹.

Ad. 5 i 6

Art. 77 ust. 2 stanowiący, iż ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw oraz art. 45 stanowiący, iż każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd są bardzo ważnymi przepisami z punktu widzenia zapewnienia każdej osobie równego dostępu do sądu. Nie mogą być to przepisy gwarantujące prawo do sądu jedynie formalnie, jako dostępność drogi sądowej w ogóle, lecz jako możliwość skutecznej ochrony prawnej na drodze sądowej. Takie rozumienie tego przepisu jest również kompatybilne z interpretacją Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, który w swym orzecznictwie podkreśla konieczność zagwarantowania, aby prawo do sądu nie było tylko teoretycznym i iluzorycznym przepisem prawa²². Ogromną rolę w zapewnieniu efektywnego wykonywania tego prawa odgrywa państwo, które musi zagwarantować ubogim obywatelom dostęp do nieodpłatnej (całkowicie lub częściowo) pomocy prawnej, co należy rozumieć trojako: prawo do zwolnienia z kosztów sądowych, prawo do korzystania z pomocy pełnomocnika z urzędu oraz prawo do porady (informacji) prawnej²³. Zwłaszcza prawo do zwolnienia od kosztów sądowych należy przede wszystkim rozpatrywać w kontekście realizacji prawa do sądu. Nie jest to jednak prawo bezwarunkowe – każdy przypadek powinien być indywidualnie rozpatrywany przez sąd. Zgodnie z orzecznictwem Naczelnego Sądu Administracyjnego, ograniczona ilość funduszy publicznych dostępna na udzielanie pomocy prawnej sprawia, że koniecznością systemu wymiaru sprawiedliwości jest przyjęcie procedury selekcji, a sposób, w jaki ta procedura funkcjonuje w poszczególnych sprawach, winien być pozbawiony

¹⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593)

²⁰ Art. 81 Konstytucji RP (Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r).

²¹ G. Rząsa, Op. Cit.

²² G. Rząsa, Op. Cit.,

²³ G. Rząsa, Op. Cit.,

arbitralności lub dysproporcjonalności i nie powinien rzutować na istotę prawa dostępu do sądu²⁴. Jak pokazuje niniejsze orzeczenie, sąd winien przeprowadzić wnikliwą analizę sytuacji ekonomicznej wnioskodawcy, aby nie doprowadzić do choćby pośredniej dyskryminacji obywateli w dostępie do sądu ze względu na gorszą sytuację materialną.

Ad. 7

Ochrona własności i innych praw majątkowych oznacza cały system środków prawnych, roszczeń materialnoprawnych i odpowiadających im roszczeń procesowych, służących uprawnionemu w razie naruszenia jego prawa, czy nawet zagrożenia naruszeniem²⁵. Sytuacja, w której obywatel nie byłby w stanie skutecznie dochodzić ochrony tych praw z powodu swojego ubóstwa byłaby nie do pogodzenia z konstytucyjną zasadą równej ochrony własności i innych praw majątkowych.

Ad. 8

Art. 78 Konstytucji stanowi, iż każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wyjątki od tej zasady oraz tryb zaskarzania określa ustawa. Przepis jest ujęty w ten sposób, aby mógł gwarantować zasadę dwuinstancyjności w każdym rodzaju postępowania, nie zaś wyłącznie w postępowaniu sądowym. Dzięki takiemu ujęciu, każda ze stron ma prawo odwołać się nie tylko od orzeczenia sądowego, ale również od decyzji administracyjnej. Uzupełnieniem prawa do zaskarzania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji jest art. 176 Konstytucji wprowadzający zasadę dwuinstancyjności postępowania²⁶. Podobnie jak w przypadku prawa do sądu, aby zapewnić skuteczną realizację tego prawa, państwo musi zapewnić osobom ubogim dostęp do pomocy prawnej, która obejmowałaby z jednej strony dostęp do informacji prawnej o możliwych krokach prawnych w danej sytuacji prawnej, a z drugiej strony możliwość skorzystania z usług profesjonalnego pełnomocnika. Ustawy wymieniają również sytuacje obligatoryjnego zastępstwa procesowego przy wnoszeniu środka prawnego od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji (np. w postępowaniu sądoadministracyjnym). Stąd z prawa do zaskarzania orzeczeń i decyzji administracyjnych wynika prawo do ustanowienia pełnomocnika z urzędu przez osobę ubogą²⁷.

²⁴ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 lipca 2011 r., I OZ 498/11.

²⁵ G. Rząsa, Op. Cit.

²⁶ W. Skrzydło, Komentarz do art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Zakamycze, 2002.

²⁷ G. Rząsa, Op. Cit.

b) Przepisy prawa polskiego

Pomoc społeczna

Według ustawy o samorządzie gminnym oraz o samorządzie powiatowym, do zadań własnych samorządów należy zaspokajanie potrzeb wspólnoty w zakresie dostępu do pomocy społecznej. Pojęcie pomocy społecznej definiuje **ustawa o pomocy społecznej**²⁸.

Gwarancją wykonywania zadania dotyczącego dostępu do pomocy społecznej jest ustawowy obowiązek tworzenia ośrodków pomocy społecznej²⁹ oraz powiatowych centrów pomocy rodzinie³⁰. Na mocy ustawy o pomocy społecznej, świadczenia z pomocy społecznej obejmują tzw. poradnictwo specjalistyczne, obejmujące w szczególności poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne, określane jako świadczenia niepieniężne³¹. Poradnictwo prawne realizowane jest przez udzielanie informacji o obowiązujących przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony praw lokatorów³². Odrębną instytucją jest instytucja interwencji kryzysowej, która poprzez swoją definicję obejmuje również udzielanie poradnictwa specjalistycznego³³. Co istotne, poradnictwo specjalistyczne przysługuje osobom i rodzinom wykazującym trudności lub potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód. Podobnie w przypadku interwencji kryzysowej, gdzie również wysokość dochodów osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej nie odgrywa roli³⁴. Ponadto udzielanie świadczeń w postaci poradnictwa nie wymaga wydania decyzji administracyjnej³⁵.

W przypadku obu tych instytucji analizowanych w kontekście udzielania bezpłatnego poradnictwa prawnego, znaczącą rolę pełnią ich kierownicy. Posiadają oni bowiem **prawo do wytoczenia na rzecz obywateli powództwa o roszczenia alimentacyjne**. W postępowaniu przed sądem stosuje się odpowiednio przepisy o udziale prokuratora w postępowaniu cywilnym³⁶, co oznacza, iż kierownik ośrodka pomocy społecznej bądź powiatowego centrum pomocy rodzinie powinien wskazać w pozwie osobę, na rzecz której wytacza powództwo, a sąd zobowiązany jest ją o tym zawiadomić. Osoba ta ma prawo wstąpić do postępowania na każdym jej etapie w charakterze powoda (wtedy stosuje się odpowiednio przepisy o współuczestnictwie jednolitym). Wyrok prawomocny zapadły w

²⁸ Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z dnia 15 kwietnia 2004 r.)

²⁹ Art. 7 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990 nr 16 poz. 95),

³⁰ Art. 19 pkt 19 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z dnia 15 kwietnia 2004 r.)

³¹ Art. 36 pkt 2 ppkt g w zw. z art. 46 ust. 1, źródło: jw

³² Art. 46 ust. 2, źródło: jw

³³ Art. 47, źródło jw

³⁴ Art. 46 ust. 2 oraz art. 47 ust. 2, źródło: jw

³⁵ Art. 106 ust. 2, źródło: jw

³⁶ Art. 110 ust. 5 oraz art. 112 ust. 3, źródło: jw

sprawie wytoczonej przez kierownika ma powagę rzeczy osądzonej pomiędzy stroną, na rzecz której prokurator wytoczył powództwo a strona przeciwną (nie pozbawia to jednak strony zainteresowanej, która nie brała udziału w sporze, możliwości dochodzenia swoich roszczeń w całości lub w tej części, w której nie zostały zasądzone)³⁷.

Powiatowe centra pomocy rodzinie pełnią również istotną rolę w **zakresie udzielania pomocy uchodźcom**. Cudzoziemiec, któremu władze polskie nadały status uchodźcy ma prawo ubiegać się o pomoc, której celem jest wsparcie procesu jego integracji ze społeczeństwem polskim. Pomocy udziela starosta - poprzez działające w jego imieniu powiatowe centrum pomocy rodzinie – właściwe ze względu na miejsce zamieszkania cudzoziemca. Pomoc ta realizowana jest w ramach indywidualnego programu integracji uzgodnionego między powiatowym centrum pomocy rodzinie a uchodźcą określającego wysokość, zakres i formy pomocy, w zależności od indywidualnej sytuacji życiowej uchodźcy i jego rodziny³⁸. Powiatowe centrum pomocy rodzinie udziela uchodźcy informacji dotyczącej pomocy określonej w programie; współdziała z uchodźcą w zakresie wspierania go w kontaktach ze środowiskiem lokalnym; pomaga w uzyskaniu możliwości zamieszkania czy też udziela pomocy w podejmowaniu działań wynikających z indywidualnej sytuacji życiowej uchodźcy³⁹.

Pomoc prawna dla osób niepełnosprawnych

Mimo, iż *ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* nie stanowi wprost o konieczności zapewnienia osobom niepełnosprawnym bezpłatnej pomocy prawnej, to jednak wprowadza pojęcie „rehabilitacji społecznej”, która oznacza umożliwianie osobom niepełnosprawnym uczestniczenie w życiu społecznym⁴⁰. Ustawa zakłada, iż cel ten może zostać osiągnięty dzięki likwidacji barier (...) w dostępie do informacji⁴¹. Nie jest sprecyzowany typ informacji, do której dostęp ma być zapewniony, więc można założyć, iż chodzi również o informację prawną. Niewątpliwie zapewnienie osobom niepełnosprawnym dostępu do informacji prawnej i poradnictwa przyczyni się do wyrabiania zaradności osobistej, pobudzania aktywności społecznej oraz kształtowania właściwych postaw społecznych, co według ustawy również stanowi realizację rehabilitacji społecznej⁴². Realizacja zadań

³⁷ Art. 55 – 60, Tytuł II Prokurator, Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz.U.1964.43.296)

³⁸ Art. 93 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z dnia 15 kwietnia 2004 r.)

³⁹ Art. 93 ust. 2, źródło: jw.

⁴⁰ Art. 9 pkt 1, Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych

⁴¹ Art.9 pkt 2 ppkt 3, jw.

⁴² Art.9 pkt 2 ppkt 1-4, jw.

z zakresu rehabilitacji społecznej, a także przestrzegania praw osób niepełnosprawnych należy do powiatów⁴³. Jednakże samorządy wojewódzkie, w myśl ustawy, odpowiedzialne są również za przygotowywanie programów dotyczących wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu. Ponadto, zarówno samorząd na szczeblu powiatowym, jak i wojewódzkim, musi współpracować z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych⁴⁴.

Środki na realizację zadań związanych z rehabilitacją społeczną przeznaczane są z **Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych**. Otrzymują je fundacje i organizacje pozarządowe. Środki z PFRON mogą być przekazywane również na realizację programów wspieranych ze środków pomocowych Unii Europejskiej na rzecz osób niepełnosprawnych⁴⁵.

Ważnym aktem prawnym, potwierdzającym prawo osób niepełnosprawnych do dostępu do pomocy prawnej, jest **Karta Praw Osób Niepełnosprawnych**⁴⁶. § 1 stanowi, iż osoby niepełnosprawne mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Oznacza to, w myśl zapisów w Karcie, iż należy zapewnić tym osobom dostęp do usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym, a także pomoc specjalistyczną⁴⁷.

Udzielanie cudzoziemcom ochrony na terytorium RP

Według ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸, cudzoziemcom umieszczonym w strzeżonym ośrodku lub wobec których zastosowano areszt w celu wydalenia, udziela się informacji, w językach dla nich zrozumiałych, o organizacjach, do których zadań statutowych należą sprawy uchodźców oraz zapewnia się kontakt z tymi organizacjami. Cudzoziemiec może, w celu udzielenia mu pomocy prawnej, skontaktować się osobiście na terenie strzeżonego ośrodka lub aresztu z przedstawicielem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców lub organizacji, do której zadań statutowych należą sprawy uchodźców⁴⁹.

⁴³ Art.. 35a, jw.

⁴⁴ Art. 35 – 35a, jw.

⁴⁵ Art. 47 pkt 1 ppkt 1a – 2, jw.

⁴⁶ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, źródło: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/karta-praw-osob-niepelnosprawnych/>

⁴⁷ §1 Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych

⁴⁸ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 128, poz. 1175)

⁴⁹ Art. 43, jw.

Art. 70 tejże ustawy stanowi, iż cudzoziemcowi, któremu nadano status uchodźcy przysługuje wszelka pomoc mająca na celu jego integrację społeczną i odsyła do przepisów o pomocy społecznej⁵⁰ (więcej na ten temat na str. 2). Osobie, której udzielono zgody na pobyt tolerowany, przysługują uprawnienia cudzoziemca, któremu nadano status uchodźcy, także w zakresie dostępu do pomocy prawnej.

Podstawy prawne dotyczące udzielania pomocy dziecku i rodzinie

- a) Według **Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego** z dnia 25 lutego 1964 r., sąd opiekuńczy i inne organy władzy publicznej są obowiązane udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Sąd opiekuńczy lub organ władzy publicznej może zobowiązać jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej do udzielenia odpowiedniej pomocy⁵¹.
- b) **Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi** stanowi, iż udzielanie pomocy prawnej rodzinom, w których występuje problem alkoholowy, należy do zadań własnych gminy⁵².
- c) Na mocy **ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej** jednostką odpowiedzialną za pracę z rodziną jest gmina lub podmiot, któremu gmina zleciła to zadanie. W tym przypadku jest to ośrodek pomocy społecznej, w którym można utworzyć zespół do spraw asysty rodzinnej⁵³. Praca z rodziną obejmuje m.in. pomoc prawną, szczególnie w zakresie prawa rodzinnego. Tego rodzaju pomoc przysługuje również w przypadku czasowego umieszczenia dziecka poza rodziną. Dostarczanie pomocy prawnej osobom sprawującym pieczę zastępczą odbywa się na poziomie powiatu. Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej są powiatowe centra pomocy rodzinie, w których tworzy się zespół pieczy zastępczej⁵⁴.
Ustawa stanowi również, iż rodziny, które przysposobiły dziecko mogą uzyskać pomoc prawną, w szczególności w zakresie prawa rodzinnego, od ośrodków adopcyjnych. Taka pomoc świadczona jest na wniosek osób zainteresowanych otrzymaniem tego rodzaju pomocy⁵⁵.

Prawo o ustroju sądów powszechnych

⁵⁰ Art. 70, j.w.

⁵¹ Art. 100 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego z dnia 25 lutego 1964 r. (Dziennik Ustaw z 5 marca 1964 poz. 59)

⁵² Art. 4 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 230)

⁵³ Art. 10 Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dziennik Ustaw Nr 149)

⁵⁴ Art. 76 j.w.

⁵⁵ Art.160 j.w.

Art. 7 § 2 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych stanowi, iż postępowanie przed sądami powszechnymi toczy się na zasadzie równości stron, z zapewnieniem stronom prawa do obrony, a także odwołania się do sądu wyższej instancji, chyba, że ustawy stanowią inaczej⁵⁶.

Postępowanie przed Sądem Najwyższym oraz Naczelnym Sądem Administracyjnym

Postępowanie przed Sądem Najwyższym i Naczelnym Sądem Administracyjnym jako instancjami kasacyjnymi związane jest z wnoszeniem nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Wniesienie nadzwyczajnego środka zaskarżenia jest czynnością związaną z obowiązkiem zastąpienia strony przez fachowego pełnomocnika. Ma to na celu zapewnienie większego profesjonalizmu zachowania strony na tym etapie postępowania oraz przemawiają za tym ekonomii procesu. Zgodnie z prawem do sprawiedliwego procesu i prawem do nieodpłatnej pomocy prawnej, **osobom, których nie stać na poniesienie kosztów zastępstwa procesowego przysługuje prawo złożenia wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu**. Przymus adwokacko – radcowski występuje w postępowaniu karnym, cywilnym oraz sądownoadministracyjnym.

Kodeks Postępowania Cywilnego stanowi, iż w postępowaniu przed Sądem Najwyższym obowiązuje zastępstwo stron przez adwokatów lub radców prawnych. Obowiązuje również w przypadku czynności związanych z postępowaniem przed Sądem Najwyższym, podejmowanych przed sądem niższej instancji⁵⁷.

Podobnie w zakresie wnoszenia skargi kasacyjnej do Naczelnego Sądu Administracyjnego. Ustawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi stanowi, iż skarga kasacyjna, a także zażalenie na jej odrzucenie oraz skarga o wznowienie postępowania powinny być sporządzone przez adwokata bądź radcę prawnego⁵⁸.

Również Kodeks Postępowania Karnego przewiduje określone przypadki przewidujące przymus adwokacko – radcowski. Należą do nich: wniesienie subsydiarnego aktu oskarżenia, składanie kasacji oraz zażalenia na zarządzenie o odmowie przyjęcia kasacji, składanie apelacji od wyroku sądu okręgowego, przy składaniu wniosku o wznowienie postępowania⁵⁹

⁵⁶ Art. 7 § 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. 94.7.25)

⁵⁷ art. 87¹ § 1 Kodeksu Postępowania Cywilnego (Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296)

⁵⁸ art. 175 §1, art. 194 § 4, art. 276 ustawy z dnia 30 czerwca 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. 2002 Nr 153 poz. 1270)

⁵⁹ Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555)

Ustawa o radcach prawnych i adwokaturze

Ustawy z dnia 6 lipca 1982 roku o radcach prawnych oraz ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze zawierają przepisy prawa, które bezpośrednio odnoszą się do udzielania pomocy prawnej przez adwokatów i radców prawnych. Art. 1 ustawy o adwokaturze stanowi, iż adwokatura powołana jest do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa⁶⁰. Podobnie w przypadku ustawy o radcach prawnych, w myśl której wykonywanie zawodu radcy prawnego polega na świadczeniu pomocy prawnej podmiotom gospodarczym, jednostkom organizacyjnym oraz osobom fizycznym, która ma na celu ochronę prawną tych podmiotów⁶¹.

Adwokat może odmówić udzielania pomocy prawnej tylko z ważnych powodów, o których informuje zainteresowanego, jednakże w sprawach, w których pomoc prawna ma z mocy przepisów prawa nastąpić z urzędu, zwolnić adwokata z obowiązku świadczenia pomocy prawnej może jedynie organ, który go wyznaczył. W przypadku innych spraw, adwokat może wypowiedzieć pełnomocnictwo po uzyskaniu zgody kierownika zespołu, a ponadto zobowiązany jest do pełnienia swoich obowiązków jeszcze 2 tygodnie, o ile wcześniej nie nastąpiło przejęcie sprawy przez innego adwokata bądź nie został zwolniony przez klienta⁶².

Według ustawy o radcach prawnych pomocą prawną jest w szczególności udzielanie porad i konsultacji prawnych, opinii prawnych, zastępstwo prawne i procesowe. Zawód radcy prawnego polega na świadczeniu pomocy prawnej, w szczególności na udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami. Jednocześnie przepisy ustawy o radcach stanowią, iż nie ma przeszkód, aby opinie prawne sporządzane były również przez nauczycieli akademickich posiadających wykształcenie prawnicze, a także pracowników organów państwowych i samorządowych w ramach wykonywania przez nich obowiązków pracowniczych, jeśli posiadają stosowne wykształcenie prawnicze.

Radca prawny, podobnie jak adwokat, może odmówić udzielenia pomocy prawnej jedynie z ważnych powodów. Jak również, po wypowiedzeniu pełnomocnictwa, umowy zlecenia czy umowy o pracę, zobligowany jest do wykonywania wszystkich niezbędnych czynności, aby okoliczność nie miała negatywnego wpływu na dalszy tok prowadzonych przez niego spraw⁶³.

⁶⁰ Art. 1 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2002 r. nr 123, poz. 1058 ze zm.)

⁶¹ Art. 4 w zw. z art. 4 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. 1982 Nr 19 poz. 145)

⁶² Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2002 r. nr 123, poz. 1058 ze zm.)

⁶³ Ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. 1982 Nr 19 poz. 145)

Prawo do pomocy prawnej w przepisach: Kodeksu postępowania karnego, Kodeksu karnego skarbowego, Kodeksu karnego wykonawczego, Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o świadku koronnym, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, ustawy o sejmowej komisji śledczej

a) Kodeks Postępowania Karnego⁶⁴

Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć. Obrońcą może być tylko osoba uprawniona do obrony według przepisów o adwokaturze. **Oskarżony, który nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, może żądać by wyznaczono mu obrońcę z urzędu.** Prawo do korzystania z obrony z urzędu musi wynikać ściśle z sytuacji finansowej oskarżonego lub skazanego, nie może być wyłącznie konsekwencją pozbawienia wolności lub skazania⁶⁵. Kodeks postępowania karnego wymienia kilka przypadków, w których ustanowienie obrońcy jest obligatoryjne:

- oskarżony jest nieletni;
- jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności;
- oskarżony nie włada językiem polskim;
- gdy sąd uzna, że jest to niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę;
- w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem I instancji, jeżeli zarzucono mu popełnienie zbrodni lub pozbawiono wolności.

Obrońca ustanowiony z urzędu jest uprawniony do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia. Wyznaczenie obrońcy z urzędu nakłada na obrońcę obowiązek podejmowania czynności procesowych do prawomocnego zakończenia postępowania. Jeżeli jednak czynności należy dokonać poza siedzibą lub miejscem zamieszkania obrońcy z urzędu, prezes sądu, przed którym ma być dokonana czynność, a w postępowaniu przygotowawczym prezes sądu rejonowego miejsca czynności, na uzasadniony wniosek dotychczasowego obrońcy może wyznaczyć dla dokonania tej czynności innego obrońcę spośród miejscowych adwokatów. Obrońca

⁶⁴ Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555)

⁶⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 2010 r. II KO 117/09

wyznaczony z urzędu w postępowaniu kasacyjnym lub w postępowaniu o wznowienie postępowania powinien sporządzić i podpisać kasację lub wniosek o wznowienie postępowania albo poinformować na piśmie sąd, że nie stwierdził podstaw do wniesienia kasacji lub wniosku o wznowienie postępowania. Jeżeli kasacja lub wniosek zostaną wniesione, obrońca ten jest uprawniony do udziału w toczącym się postępowaniu. Obrońca może bronić kilku oskarżonych, jeżeli ich interesy nie pozostają w sprzeczności. O sprzeczności orzeka sąd wydając postanowienie, w którym określa termin do ustanowienia innych obrońców. Obrońca może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego.

Prawo do kontaktu z obrońcą przysługuje także zatrzymanemu, któremu na jego żądanie należy umożliwić nawiązanie kontaktu z adwokatem oraz prawo bezpośredniej rozmowy z nim. Podobnie w przypadku podejrzanego, którego na jego żądanie należy przesłuchać w obecności obrońcy, który ma także prawo uczestniczyć w czynnościach związanych z zaznajomieniem podejrzanego z materiałami postępowania.

Strona inna niż oskarżony może ustanowić pełnomocnika, którym może być adwokat lub radca prawny. Podobne uprawnienie przysługuje osobie niebędącej stroną w postępowaniu, jeżeli wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu. W kwestiach dotyczących ustanowienia pełnomocnika stosuje się przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym (możliwość złożenia wniosku o zwolnienie z kosztów sądowych w przypadku kiedy osoba fizyczna złoży oświadczenie, że nie jest w stanie ich ponieść bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny).

b) Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym⁶⁶

W myśl art. 20 tejże ustawy Komendant Główny Policji ustanawia, w razie stwierdzenia takiej potrzeby i za zgodą osoby objętej ochroną, pełnomocnika tej osoby; do pełnomocnika stosuje się odpowiednio przepisy regulujące postępowanie, w którym został on ustanowiony.

c) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy⁶⁷

Jednym z najważniejszych przepisów Kodeksu karnego wykonawczego jest art. 4 §2 stanowiący, iż skazany zachowuje prawa i wolności obywatelskie, a ich ograniczenie może wynikać jedynie z ustawy oraz z wydanego na jej podstawie prawomocnego orzeczenia. Oznacza to również dostęp do pomocy prawnej, zatem skazanemu przysługuje prawo ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika. Może

⁶⁶ Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. 1997 Nr 114 poz. 738)

⁶⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 nr 90 poz. 557)

również ustanowić swojego przedstawiciela będącego osobą zaufania, zwłaszcza pośród przedstawicieli stowarzyszeń, fundacji, organizacji i oraz instytucji, których celem działania jest realizacja zadań związanych z uczestnictwem społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń, pomocą w społecznej readaptacji skazanych oraz Funduszem Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocą Postpenitencjarną.

Kodeks postępowania wykonawczego również enumeratywnie wylicza przypadki, w których ustanowienie obrońcy lub pełnomocnika w postępowaniu przed sądem jest obligatoryjne:

- skazany jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności;
- skazany nie ukończył 18 lat;
- nie włada językiem polskim.

d) Ustawa z 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy⁶⁸

Podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej⁶⁹ oraz interwenient⁷⁰ mogą ustanowić obrońcę lub pełnomocnika. Kodeks karny skarbowy przewiduje przymus adwokacko – radcowski w przypadku wnoszenia kasacji przez te dwa podmioty.

W postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego.

e) Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia⁷¹

W myśl art. 4 niniejszej ustawy obwinionemu⁷² przysługuje prawo do obrony, w tym do korzystania z pomocy jednego obrońcy, o czym należy go pouczyć. Kodeks postępowania w sprawach o

⁶⁸ Ustawa z 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U. 1999 Nr 83 poz. 930)

⁶⁹ Podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej jest to osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, którą organ prowadzący postępowanie w sprawie o przestępstwo skarbowe wezwał do udziału w tym charakterze (art. 53 § 40 KKS).

⁷⁰ Interwenient jest to podmiot, który, nie będąc podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu w sprawie o przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe, zgłosił w tym postępowaniu roszczenie do przedmiotów podlegających przepadkowi (art. 53 § 41 KKS).

⁷¹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. 2001 Nr 106 poz. 1148)

⁷² Obwinionym jest osoba, przeciwko której wniesiono wniosek o ukaranie w sprawie o wykroczenie (Art. 20. §1)

wykroczenia również wymienia enumeratywnie przypadki, w których obwiniony musi mieć obrońcę przed sądem:

- jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności;

W powyższych wypadkach udział obrońcy obligatoryjny jest w przypadku każdej rozprawy, a w przypadku posiedzenia, o ile ustawa tak stanowi. Jeśli obwiniony nie ma obrońcy z wyboru, wyznacza mu się obrońcę z urzędu. Gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, obwinionemu, który nie ma obrońcy z wyboru, wyznacza się na jego wniosek obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykáže, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez poważnego uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

Obrońcą w sprawach o wykroczenia może być adwokat albo radca prawny.

f) Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁷³

Celem ustawy niniejszej ustawy jest dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa. Przepisy ustawy stosuje się w zakresie: zapobiegania i zwalczania demoralizacji w stosunku do osób, które nie ukończyły 18 lat; postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17 oraz wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Prawo do pomocy prawnej jest szczególnie istotne w przypadku osób nieletnich. W zakresie powoływania i działania obrońcy stosuje się przepisy Kodeksu postępowania karnego, co oznacza, że w przypadku braku możliwości pokrycia kosztów pracy prawnika sąd może wyznaczyć nieletniemu obrońcę z urzędu. W postępowaniu wyjaśniającym oraz w postępowaniu opiekuńczo - wychowawczym nieletni może mieć obrońcę. Jeżeli zaś interesy nieletniego i jego rodziców bądź opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy, sąd wyznacza obrońcę z urzędu. Nieletni musi mieć obrońcę przed sądem, a wcześniej – jeżeli został umieszczony w schronisku dla

⁷³ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.2002.11.109)

nioletnich. Udział nioletniego i jego obrońcy w rozprawie jest obowiązkowy. Przepisy te stosuje się także w razie stwierdzenia u nioletniego upośledzenia umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych bądź nałogowego używania alkoholu albo innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, co stanowi dla sądu rodzinnego podstawę do orzeczenia umieszczenia nioletniego w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym oraz gdy zachodzi potrzeba zapewnienia nioletniemu jedynie opieki wychowawczej lub potrzeba umieszczenia go w domu pomocy społecznej z powodu głębokiego upośledzenia.

g) Ustawa z dnia 21 stycznia 1999 r. o sejmowej komisji śledczej

W myśl ustawy o sejmowej komisji śledczej każda osoba wezwana przez komisję ma obowiązek stawić się przed nią. Osobie wezwanej przez komisję śledczą przysługuje prawo ustanowienia pełnomocnika. W tym zakresie stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego.

Pomoc prawna w postępowaniu cywilnym

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeksu postępowania cywilnego zawiera regulacje dotyczące dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej zarówno przed wszczęciem postępowania, jak i na etapie postępowania⁷⁴.

Według przepisów niniejszej ustawy, strony i ich organy lub przedstawiciele ustawowi mogą działać przed sądem osobiście lub przez pełnomocników. Kodeks postępowania cywilnego zawiera katalog osób, które mogą pełnić rolę pełnomocnika, niemniej jednak z punktu widzenia dostępu do pomocy prawnej najistotniejszym jest fakt, iż pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny, a także przedstawiciel właściwego w sprawach z zakresu pomocy społecznej organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznej, mającej na celu udzielanie pomocy rodzinie.

W myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, strona może domagać się zwolnienia z kosztów sądowych. Może być to osoba fizyczna, która złoży oświadczenie, że nie jest w stanie ponieść ich bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny, jak i osoba prawna lub organizacja nieposiadająca osobowości prawnej, jeśli wykaże, że nie ma dostatecznych środków na te koszty. Oświadczenie, które musi złożyć osoba fizyczna powinno obejmować dokładne dane o stanie rodzinnym, majątku i dochodach. Od sądu zależy uznanie tego oświadczenia za dostateczne do zwolnienia od kosztów sądowych, przy czym również do sądu należy uznanie czy zwolnienie od

⁷⁴Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296)

kosztów sądowych będzie całkowite czy jedynie częściowe. Strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego. Wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego strona zgłasza wraz z wnioskiem o zwolnienie z kosztów sądowych lub osobno, na piśmie lub ustnie do protokołu, w sądzie w którym sprawa ma być wytoczona lub się toczy. Według orzecznictwa sądów, przyznanie pomocy prawnej z urzędu uzależnione jest nie tylko od sytuacji majątkowej wnioskodawcy ale również skomplikowania sprawy oraz zaradności procesowej strony ubiegającej się o przyznanie pomocy prawnej z urzędu oraz od jej zorientowania w sprawie⁷⁵. Nawet fakt istnienia choroby psychicznej strony nie uzasadnia konieczności uwzględnienia jej wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Sąd obowiązany jest ocenić czy udział adwokata lub radcy prawnego jest uzasadniony w sprawie ze względu na jej zawiłość faktyczną lub prawną. Konieczność ustanowienia pełnomocnika z urzędu powstaje w sytuacji, gdy strona wykazuje nieporadność i nie podejmuje stosownych działań procesowych⁷⁶.

Wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu winien być rozpoznany bez zbędnej zwłoki, a także bez podejmowania dalszych definitywnych w skutkach czynności prawnych, a w szczególności przed wydaniem merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie⁷⁷. Ustanowienie adwokata lub radcy prawnego jest jednoznaczne z udzieleniem mu pełnomocnictwa procesowego. Adwokat lub radca prawny ustanowiony przez sąd jest obowiązany zastępować stronę do prawomocnego zakończenia postępowania, chyba że z postanowienia sądu wynika, iż obowiązek zastępowania strony ustaje wcześniej.

Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej na etapie poprzedzającym wszczęcie postępowania cywilnego zostało przewidziane także w przepisach dotyczących spraw cywilnych o charakterze transgranicznym. Zawarte są one w **ustawie z dnia 17 grudnia 2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania**⁷⁸, która stanowi implementację **dyrektywy RADY 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze**⁷⁹.

⁷⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 maja 2012 r. III AUz 107/12

⁷⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2011 r. III UZ 24/11

⁷⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2012 r. II CSK 657/11

⁷⁸ Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U.2005.10.67)

⁷⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0008:PL:NOT>

Według ustawy, o pomoc prawną w postępowaniu, które ma być wszczęte lub jest prowadzone na terenie Rzeczypospolitej Polskiej mogą ubiegać się osoby fizyczne mające miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu w innym państwie członkowskim. Wnioskodawca mający miejsce zamieszkania lub stałego pobytu w innym państwie członkowskim może ubiegać się o pomoc prawną także w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem postępowania w sprawie cywilnej, w której jurysdykcja przysługuje sądom polskim.

Prawo do pomocy obejmuje:

- zwolnienie od kosztów sądowych;
- ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (w miarę możliwości władającego językiem zrozumiałym dla wnioskodawcy) w celu świadczenia przez niego pomocy prawnej, zwłaszcza udzielenia wnioskodawcy niezbędnej porady prawnej oraz występowania w jego imieniu przed sądem;
- ponoszenie przez Skarb Państwa niezbędnych kosztów podróży wnioskodawcy związanych z nakazanym przez sąd jego osobistym stawiennictwem, jeśli wnioskodawca nie może być przesłuchany w inny sposób.

Prawo pomocy prawnej może być całkowite bądź częściowe. Częściowe prawo pomocy obejmuje ustanowienie adwokata lub radcy prawnego oraz może obejmować częściowe zwolnienie od kosztów sądowych albo częściowe zwolnienie od kosztów sądowych oraz pokrycie niezbędnych wydatków związanych z obowiązkowym stawiennictwem nakazanym przez sąd w Polsce.

Pomoc prawna w tym przypadku przyzwana jest wnioskodawcy na jego wniosek (wolny od opłat sądowych) złożony przed wszczęciem postępowania bądź w jego toku. Musi on zawierać oświadczenie wnioskodawcy o jego stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania. Jest to szczególnie istotne, aby wziąć pod uwagę sytuację majątkową rodziny wnioskodawcy. Sąd nie decyduje o przyznaniu pomocy prawnej z pominięciem majątku małżonka, bowiem małżonkowie mają względem siebie obowiązek wzajemnej pomocy, co oznacza również pomoc w pokryciu kosztów prowadzenia procesów sądowych i obowiązku tego nie niweczy zniesienie między małżonkami wspólności ustawowej. Stąd niezbędne są informacje dotyczące stanu majątkowego małżonka, a nie wyłącznie wnioskodawcy⁸⁰.

Należy również dołączyć dokumenty potwierdzające dane zawarte w nim oraz dokumenty potwierdzające obywatelstwo, miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu. Wniosek o przyznanie

⁸⁰ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 28 kwietnia 2010 r. II GZ 80/10

pomocy prawnej w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem postępowania w sprawie cywilnej powinien zawierać szczegółowe przedstawienie okoliczności faktycznych tej sprawy.

Wniosek należy złożyć w sądzie, w którym postępowanie ma być wszczęte bądź jest prowadzone postępowanie rozpoznawcze. Jeżeli wniosek dotyczy przyznania prawa pomocy w postępowaniu wykonawczym albo egzekucyjnym, składa się go w sądzie rejonowym, w którego obszarze właściwości jest lub ma być wykonane orzeczenie lub prowadzona egzekucja. Wniosek o przyznanie prawa pomocy można złożyć również za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej lub za pośrednictwem wyznaczonego w tym celu właściwego organu państwa członkowskiego, w którym wnioskodawca ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu. Ministerstwo Sprawiedliwości niezwłocznie przekazuje wniosek do właściwego sądu.

Wniosek sporządza się w języku polskim bądź angielskim, natomiast w przypadku innych języków wymagane jest dołączenie tłumaczenia dokonanego przez osobę uprawnioną według prawa państwa członkowskiego do dokonywania tłumaczeń.